

KIRGIZ MİLLÎ MÜZİĞİ [1]

Kırgız millî müziği, halkın millî kültürünün zengin bir alanıdır; dünya görüşlerinin, hayatının, tarihinin, töresinin, estetik değerlerinin ifadesidir. Onun kökleri eski devirlere kadar iner. Kırgızların müziğe dair geçmişiyile ilgili ilk yazılı bilgiler bazı kaynaklarda mevcuttur. M.Ö. 630'da Sywan-T szyan adlı mukaddes yerleri ziyaret eden bir Çinli, günümüz Kırgızistan topraklarında gezerken, gelişi şerefine düzenlenen ziyafette kulağa haz veren, gönlü ve ruhu şad eden Kırgız müziğine hayranlığını dile getirmiştir. Bugüne kadar şu an eski Kırgızların müzik sanatını yansıtan hiçbir şey, maddî kültür eseri olarak bulunamamıştır. Devrim öncesi dönemde Kırgız müzik folkloru yazılı belge olarak kaydedilmemiştir. Bu yüzden de bilimsel olarak devrim öncesi Kırgız millî müziğinin tarihî devirlerin tayin etme (örneğin, Rus folklorculuğundaki gibi çok güçtür.) Kırgız millî müziğinin birçok Türk dillî halkların müziği ile akrabalık bağları bulunmaktadır. O, daha çok Kazak, Hakas, Türkmen millî müziklerine yakındır. Diğer doğu halklarının müziğinden (Örnek: Özbek) profesyonel halk sanatı açısından farkı bulunmamaktadır. Janr terkihi bakımından, daha çok toplumsal, mütecanis, demokratik, üslup bakımından ise sade bir yapısı vardır.

Devrim öncesi devirde Kırgızların müzik teorisi, millî müzik ve şiir sanatına dair bilgileri ve müzi syen bilim adamları (Ör. Taciklerdeki gibi) yoktu. Esas itibarıyla solo meşk etmeler çok yaygındı. Çok sesli şarkı söyleme ve enstrüman topluluğu olarak müzik icra edilmezdi. Şarkıcıların ve çalgıcıların sırayla iştirak etmesi, yarışma şeklinde çok popülerdi. Vokal müzik tek sesli icra edilirdi, komuzun üç teli ve kıl-kıyağın iki teli sayesinde çalgı müziğinde iki-üç sesin uyumu vardı. Folklor sadece sözlü şekilde yaşıyordu, insanlar dinleye dinleye ezberler ve birbirine aktarırlardı. Herhangi bir müzik eseri icra ederken sadece onun aktarıcısı değil aynı zamanda yeni bir varyantını ortaya çıkararak kısmen eser sahibine de dönüşürlerdi. Şarkıların ve küülerin (çalgi, piyesi, ezgi) bu biçimde aktarılması ve benimsenmesi halk arasında ezgili fikirlerin özgün tarzının ortaya çıkışına ve müzikli söylevin serbest irticalen yorumlanmasına sebep olmuştur. Doğaçlama kendi döneminde, konuların farklı ve çok yönlü işlenişine yön vermiş, müzikal melodi ve yorumun tarz ve biçimini belirlemiştir. Kırgız millî müziği ezgisel, metroritimli ve estetik yapıllı özellikleriyle Avrupa müziğine yakındır. Majör meyilli makamlar çok yaygındır. Yedi basamaklı diyatonik makamların arasında miksolidik, iyonik, eolik ezgiler yaygın, makam değişimine (aynı isimli, levinta, saniyelik) sahip ezgi örnekleri de bulunmaktadır. Bundan daha az basamaklılardan basit tiyers ve saniyelik oluşumlara kadar ses sıralarına rastlanır. Ölçü içindeki uzunlukların oranı genellikle

çok basittir; noktalı ritimde tutulan ve triolleri, sinkopları (ama sonuncular ostinat ritimli formülleri oluşturmaz, Özbek müzik folklorundaki gibi) içeren örneklere rastlanır. Kırgız millî müziğinin vezni çok çeşitli ve değişkendir. Burada aynı uzunluktaki ölçülerin sıralanışına (Basit ve bileşik usüller) dayanan eserlerin bulunmasına rağmen şarkı ve çalgı ezgilerinin çoğunluğu basit, bileşik ve karışık usüllerin sıralanmasıyla değişken usüllere sahiptir.

Kırgız halk müziğinin iki esas lehçevi ve üslup özelliği vardır: Kuzey (Talas, Narın, Isık-Çöl bölgeleri,) ve Güney (Dış bölgesi) Kırgızistan'ın kuzey kısmına şarkılarda hep söylenen tonun geniş bir şekilde kullanılması, komuz çalgı müziğinde sanatsal yaratıcılık yüksek profesyonel seviyesi kendine özgüdür. Güney kısmına ise bir cinsten oluş ve bütün müzikte ifade araçlarının sadeliği ve şarkılarda resitatif girişlerin üstünlüğü hakimdir. Güney Kırgızlarının müzik folkloru Özbek ve Tacik halk müziğinden çok etkilenmiştir. Bu da toprakların yakınlığı ve Güney Kırgızistan'da Özbek, Tacik ve Kırgızların karışık yaşaması ile açıklanır. Bu kendisini ton, ritim, dans, dil ve çalgılarda gösterir. Kırgız halk müziğinin esas janrları olarak epos, emek, ayin (din, evlilik, ölüm merasimi şarkıları dahil), lirik şarkılar, çalgı müziği sayılır.

FOLKLORİK ŞARKILAR

Halk şarkıları Kırgız müzik yaratıcılığının önemli kısmını oluşturur 19. yy'da Rus ve yabancı gezgin bilim adamları, şarkiyatçılar (Ç.Valihanov, V.Radlov, N.Prjevalski, G.Almaşi, N. Severtsov, Ş.Kapyu vs.) halkın şarkı söyleme istidat yeteneğini yazılı belgelerle kaydetmişler. Rus Coğrafya Kurulunun temelini atanlardan biri A.Levşin, 1820'lerde Orta Asya'da gezerken Kırgızların şarkı kültürü hakkında şunları yazmıştır: "Herkes çeşitli düşüncelerini karşılına çıkan şeylerin tasvirleriyle karıştırarak şarkı yakabilir. Herhangi biri mürtecildir. Kırgız halk destanı şarkı gibi söylenerek icra edilir. En popüler destan "Manas", kendisinde ezgi söz ve aktörlüğü içeren Kırgız halk sentetik yaratıcılığının açık örneğidir. "Manas" destanının söyleyicisi olan manasçı, herhangi bir müzik aletine ihtiyaç duymadan icra eder. Manas'ın ezgisi çeşitli resitatif tonlardan oluşur. Destanın bu veya şu parçasının içeriğine göre manasçı, anlatış temposunu ve hareketini, söyleyişini ve ton üsluplarını değiştirir. Ezginin ritmi metnin hece yapısına organik bir şekilde bağlanır, bazen ona tabî de olabilir. "Manas"ın ezgisinde hızlı hızlı söyleyiş ve tam vurgulanmış kahramanca tonlar birbirini izler. Oluşmuş geleneklere göre "Manas"ın icrası birkaç gün veya hafta sürer. Bu halk arasında muhteşem bir sanat olayı olarak kutlanır ve kalabalık grupların önünde icra edilir.

Manasçılar Kırgızistan'ın çeşitli yerlerinde resmi davetiyelerde sık sık "Manas"ı anlatır. Manasçının anlatışını, dinleyicilerin yaşamı gibi gerekli ortam ve yaratıcılık ilhamının aracı ve sebebi olarak görünen bir şarkıcı veya aktör sanatı ile karşılaştırılabilir. Sovyet döneminde icranın yeni tür ve şekillerinin ortaya çıkışı ile manasçılar açık konserlere katılabilmektedir. Halk geçmişin ve şimdikinin ünlü manasçılarına karşı büyük bir saygı gösterir: Nooruz, Caysan-ırçı,

Keldibek Barıbozov, Çoyuke Omurov, Tınıbek Capiyev, Balık Kumarov, Sagımbay Orozbekov, Togolok Moldo, Sayakbay Karalayev, Moldobasan Musulmankulov, Canıbay Kocekov vd.

Hayvancılıkla ve tarımla uğraşanların emeği “Op Mayda”, “Bekbekey” adlı vd. eski şarkılara yansımıştır. “Op Mayda”yı harman döverken at sürücü (öküz çobanı) söyler. Önde çiftçinin verimli ürün, mutlu hayat arzusu dile getirilir. “Bekbekey”i kadınlar geceleyin sürüleri korurken söylerler, o bir nevi eğlence ve yırtıcı hayvanlardan sürüyü koruma aracıdır. “Op Mayda”nın ve “Bekbekey”in elde bulunan kayıtları ilk şarkının ezgisinin resitatif tertibini ve ikincisinin lirik ezgisini gözler önüne sermektedir. Halkın emekçiliği ve gayreti; çobanların, avcılarının türküleri, kadınların ev işlerine dair şarkılarda sanatsal ustalıklarla yaşatılmış ve halen yaşatılmaktadır.

Ayin ve tören şarkıları arasında aile ve yaşayış şarkılarının çevresine dahil olan koşoklar (ağıtlar) geniş bir şekilde yayılmıştır. Koşok ölüden sonra veya kız kocaya varacağında söylenen ağıttır. Ölü koşokları defin ve ondan sonra verilen yemek günlerinde icra edilir, bu yüzden de ölü ağıtları adını almıştır. Evlilik töreninde gelinle akrabaları vedalaşırken söylenen koşoklara düğün ağıtları adı verilmiştir. Kırgız koşokların açık ve acıklı içeriğine rağmen, Kırgız geleneksel müziğinde her zaman mutlu tiplerin ve duyguların çağrışımını yaratmayan biçimde icrasıyla farkedilir. Koşokları kadınlar icra eder, koşokların ezgisi resitatifdir. Bazen o, duygu yönünden esirgenmiş, bazen de çok canlıdır. Koşoğun belâgatlı içeriği, ezgisi ve şairane özelliği, koşoğu icra eden koşokçunun şahsiyet ve yeteneğine bağlıdır. Koşoğun şekli (ör. Ölü) genellikle ezginin ve metnin tekrar varyantlı gelişmesinden oluşur, kadın seslerinin sırayla serbest girmesinden oluşur, bu sayede Avrupa klasik müziğinin kesin ölçülü kurallarına ve makam, metroritimli oluşunun teorisine uymayan özel halk taklit polifonisi oluşur. Ayin şarkılarının diğer tipi Ramazan ayında (Ay yılının 9. ayı) icra edilen “Caramazan” adlı şarkıdır. “Caramazan”ı söyleyerek insanlar köy eşlerinin çadırlarına ve evlerine gidip ev sahibine karşı dileklerini ve övgülerini bildirirler, bunun karşılığında ondan çerez, akçe, hediyelik alırlar. Onun ezgisi, uzunluğu bakımından şiir metnine denk gelen resitatif sözlerin tekrarından müteşekkildir. Şarkıda her ses bir heceyle icra edilir. Sahibinin şarkıyı duyarak sadaka getirmesi için çadırının önünde yıllık çobanları tarafından hep beraber ve sırayla söylenerek icra edilen “Şırıldan” adlı şarkı da ayin şarkılarına çok yakındır. “Şırıldan”da yiğitlerin sahiplerine sadakat ve dürüstlikle hizmet etme niyetleri ve kendilerinin iktiyaçları hakkında anlatılır. Şarkının ezgisi ve ritmi sabittir, ritimli ve tonlu formüllerin basit ahenginden oluşur.

Kırgız hayatında ninniler, çocuk, gençlik, sevgi, oyun, şaka türküleri, pastoral şarkıları içeren lirik ve yaşamdan kesitler sunan şarkıların janrı çok zengindir. En yaygın olanlar; sevgi ve aşk lirizminin çeşitleri olan seketbay ve küygön şarkılarıdır. Onlar birbirinden metin bakımından ayrılır, fakat ezgi bakımından birleşir. Lirik türkülerin grubunu şekil yönünden kederli ve hayalperest arzular oluşturur. Acıklı tonlarla dolu arzu-armanlar lirik şarkıların diğer janr türündeki ezgilerine çok yakındır. Gençler arasında neşeli halk oyun şarkıları popülerdir. Onların arasından gençlerin gurup oyunları ve salıncaklarda icra edilen selkinçek şarkıları çok

meşhurdur. Selkinçeğin ezgisi neşeli, ritmi düz ve dansa uygun, “soru-cevap” tipindeki yükselen ve düşen tonlardan oluşur.

Kırgız halk vokal müziğinin temelini ozanların yaratıcılığı oluşturur. Ozan, halkın irticalen söyleyen şarkıcısıdır. Yetenekli bir virtüöz-ozan, iyi profesyonel vokal istidatı ve zengin şairane becerisi ile kenidini gösterir. Bunlara sözlü gelenekli Kırgız halk müziğinin ustaları, XIX-XX. yy’ların mümtaz ozanları ve şarkıcıları Cenicok, Esenaman, Sarı-ırçı, T.Satılğanov, I.Şaybekov, A.Çorobayev, K.Akiyev, O. Bölöbalayev, Ç.İmankulov, A.Üsönbayev, T.Abdiyev, T.Tınıbekov, E.Tursunaliyev, Z.Üsönbayev vd. müzik sanatının ustalarıdır. Devrim öncesi dönemde ilerici ozanların yanısıra derebeyliğin fikirlerini propaganda eden ozanlar da (Kalıgul, Arstanbek, Moldo Kılıç) vardı. Manasçılardan farklı olarak ozanlar komuzun eşliğinde şarkı söylerlerdi. Onun halkça sevilen solo, diyalog biçiminde geçen yarışma janr ve türleri (aytı, alım sabak, terme, nasıyat, maktoo vd.) vardır. Ozan söyleyişine müzik ve şairane fikirlerin serbestçe gelişmesi, fon ve ritim serbestliği, doğaçlama söyleme, icranın resitatif tarzı kendine özgüdür. Komuzun eşliği genellikle ozan sesini tekrar eder, şarkının başı, sonu veya kıta arasında sadece komuz icra edilir.

Sovyet döneminde geleneksel Kırgız müzik folkloru büyük bir ivme gösterir. Toplumdaki sosyal ve kültürel değişikliklerden dolayı halk müziğinin içeriği, fikri, şekli ve araçları değişir. Halk meşkinin yeni çeşitleri ortaya çıkar, şarkıların aralıksız şekil değiştirme süreci gerçekleşir. Şarkı janrı yeni bir anlam kazanır. Ölçü bakımından pek büyük olmayan epik eserler ortaya çıkar. Metni çağdaş profesyonel şair A.Tokombayev tarafından yazılan, Büyük Anayurt Harbi Kahramanları 28 Panfilovcu’yu konu alan epik poem büyük bir ilgiyle dinlenir. Poem resitatif motifli Kırgız sözlü destan anlatış geleneğine ve biçimine göre icra edilir. 30’lu yıllarda eski emekçi şarkısı “Bekbekey” kolektifleştirme döneminde düz ritimli, marş şeklindeki elâstik tonlu “Kolhoz Bekbekeyi” adlı çağdaş şiir olarak kök değişikliğe uğrar. Çağdaş koşok Sovyet insanın toplumsal, sivil bir nevi portresi, emeğinin ve ahlakî yüzünün hikâyesidir. Bunun örneği meşhur şarkıcı, manasçı S. Drozbakov’ca icra edilen “Lenin Koşoğu”dur. Koşok janrı, eski millî defin ayini köy halkı arasında popülerliği yüzünden bugün bile ehemmiyetini kaybetmemiştir. Halk arasında mutlu çocukluğun ve yetişen neslin güzel geleceğini yansıtan yeni Kırgız çocuk şarkıları ortaya çıkmaktadır. Rus Sovyet toplumsal şarkıların etkisi altında ortaya çıkan ve özü itibarıyla yeni janrdaki halk şarkılarını oluşturan siyasî, yurtsever ve komsomol şarkıları büyük bir yaygınlık kazanır. Geleneksel lirik aşk şarkıları gelişmeye devam eder. Sivil, emek, kolhoz liriği (“Kolhoz Bağı”, “Arkadaşa”) gibi halk şarkı liriğinin çeşitleri oluşur. Çağdaş konulu Sovyet halk ozanları E.Tursunaliyev, T.Tınıbekov, İ.Boronçiyev, T.Şabdanbayev, T.Abdiyev, Z.Üsönbayev ve Aytaliyev’in cumhuriyet hayatındaki önemli tarihlere ve toplumsal, siyasî olaylara ithaf edilen konserlerde icra ettikleri solo şarkılar ve diyalog tarzı şarkılar, atışmalar halk tarafından büyük ilgi ve coşkuyla karşılanır. Her zaman eski geleneksel janrlar ve formların çağdaş tiplerini yansıtmak ve uyarlamak mümkün olmamaktadır. Şarkıların bazı janrları (örneğin, bakşı-şaman şarkıları) çağdaş gerçekçilik ve modern anlayışın gölgesinde izlerini kaybeder ve giderek kaybolur.

Sovyet iktidarı yıllarında geleneksel Kırgız şarkı sanatını devam ettirenler olarak Kırgız şarkıcıların ve bestecilerin birkaç nesli oluşmuştur. Bunlar ilk, orta ve genç nesillerdir. İlk nesle Esenaman, Musakkan, Sırtbay, Sarı-ırçı, Köçkönbay, Kalmurat,, B.Cakıpbekov, T.Satılğanov, A.Ogonbayev, İkinci kuşak; C.Şeraliyev, Isakan, A.Berdibayev, B.Eginçiyev, A.Cantemirov, K.Dosmambetova, A.Temiov, E.Mukambetov'dır. Genç nesle Kırgız gençleri arasında büyük popüleriğe sahip esasen çağdaş lirik ve yurtsever şarkıları yazan genç besteci-ezgiçiler dahil olur. Bunlar R.Abdıkadırov, A.Atabovyev, K.Temirov, A.Korobayev, S.Cumaliyev, U.Sıdıkov, S.Turkmenov, M.Rıskulbekov, K.Tagayev, E.Madanbekov, Kazakov, T.Eşbayev, C.Şamşiyev, C.Mamacanov, S.Urmanbetov vd. Her yeni nesil devrinin sanatsal taleplerini yerine getirerek öncülerin şarkı ve müzik sanatını geliştirir, yeni eserler meydana getirir ve millî şarkı kültürünün sonraki sürecine katkı sağlar. Bu süreçte aynen yaş gruplarına ayrılan halk şarkıcılarının rolü büyüktür: C.Çabaldayev, A.Cumabayev ve genç nesil - Z.Şakeyeva, G.Mamaşeva, G.Momuşeva, E.Moydunov, U.Polotov, N.Tabaldiyev vd. İlk neslin besteci - şarkıcıları aynı anda ezgiyi ve sözü yaratarak şarkılar yaratmışlardır. Orta nesil bestecilerin yaratıcılığında müzikler sadece kendilerinin değil, bir de Kırgız profesyonel şairlerin şiirlerine de yazılmıştır. Genç besteci-ezgiçiler ise güfte yazarlarıyla işbirliği yaparak bestelerler.

FOLKLORİK MÜZİK ALETLERİ

Kırgızların millî çalgıları çok sayıda değildir. Onların arasından en popüleri üç telli pizzikato komuzdur. Dış görünüşü, ton vasıfları ve oyun üslupları yönünden Kazak dombrasına yakındır. Sovyet döneminde Kırgız millî çalgılar heyetine güçlü giriş yapan komuzun modernleştirilmiş 4 türü (tonik, saniye, altokomuz, bassa-komuz) yapılır. Modernleştirilmemiş komuzun özelliği bir komuzcu için büyük bir zorluklara sebeptir, nedeni perde kısımlarının bulunmamasıdır. Aynen Sovyet döneminde modernleştirilmiş iki telli yaylı çalgı olan kıl-kıyak, komuza nazaran pek popüler değildir. Kıl-kıyağın modernleştirilen 4 türü Kırgız millî çalgılar heyetinde ana çalgı olarak kullanılır. Halk müzik pratiğinde nefesli ağaç çalgılar çoor, surnay, kerney, temir ooz komuz, ağaç ooz komuz vd. nefesli il çalgı çopo-çoor kullanılır. Bu çalgılar, teknik ve sanatsal imkanlarının sınırlı olmasından dolayı rekonstrüksiyondan geçirilmemiş ve ilk eski şekil ve özelliklerini korumuşlardır. “Manas” destanında vurularak çalınan Kırgız müzik aleti dobulbasın (davulun bir tipi) in da Kırgız müzik aletleri arasında ayrı bir

yeri vardır.

Çalgı folkloru vokal müzikle sıkı sıkıya bağlı ve genellikle ona tabidir. Müzisyenlerin repertuvarlarında millî çalgılarda çalınan şarkı ezgileri bulunmaktadır. Sade çalgı eserleri bile kendilerinde vokal müziğin izlerini taşımaktadır. Birçok oyunlar, şarkı janrına özgü isimlere sahiptir: “Beşik İrı”, “Bekbekey”, “Selkinçek”, “Koşok Küü” vd. Küünün konuları, kaide olarak mı srasında 7-8 hece veznine uygun bir şekilde icra edilir.

Geleneksel millî klasik çalgı oyunları olarak “Kambarkan”, “Botoy”, “Şiigırma”, “Tolgoo”, “Nasıykat”, “Begarstan”, “Kerbez”, “Kayrık”, “Kara Özgöy”, “Takmaza” halkın bilip beğendiği ezgilerdir. Küülerin janr üslûbundaki ve teorik ayrılıklarının yanında bu isimler komuz müziğinin iç janrlı türlerini belirler, çünkü hemen hemen bu isimlerin hepsi ortak fikir ve konu yönünde, müzik üslûp kuralları ve komuzun aynı yapısında birleşen eserlerin geniş yelpazesini oluşturur. Çalgı oyunlarını içerik vasfına ve mevzî-icraî belirtilerine göre bu şekilde sınıflandırabiliriz: aytım küü-şarkı resitatifleri eşliğindeki tehzil-alaylı oyunlar; epik küü-halk destanlarının esasında oluşmuştur. Yurtsever küü ana vatanı anlatır, ithaf küüler ise bir müzisyenin adına icra edilir. Lirik küü, aşk-lirik konuludur, şarkı küü millî vokal ezgilerin çalgı versiyonudur. Dans küü millî danslara eşlik eder, moyun küü komuzun üst perdesi, bel küü orta perdesi, ayak küü ise alt perdesinde icra edilir. Bu plandaki eserler programlı olarak sınıflandırılır. Müzik bilgini V.S.Vinogradov: “Programlılık Kırgız Millî müziğinin canıdır” demiştir. Gerçekten, halk müzisyenlerinin repertuvarlarında belli bir programlı süjeye dayanan çok frekanslı “kontroslu terkipli” oyunlar (ör. C.Bogaçinov’un “Bayge” adlı kıl-kıyak oyunu, A.Zatayev’ce kaydedilmiştir) bulunmaktadır.

Kırgız halk çalgı müziğinin gelişim süresi bir bakıma komuzcuların yaratıcılıklarıyla ilişkilidir. İçli komuz müziğinde fevkalâde küüler yaratan 18-20’yy’ların klasik halk müzisyenleri şunlardır: Muzooke, Belek, K.Belekov, Tilen, A.Beyşekurov, Kудaybergen, M.Seyilkonov, Maylıbay, Çıngışbay, T.Satılğanov, M.Kürenkeyev, K.Orozov, A.Ogonbayev, I.Tumanov, Ş.Şerkulov vd. “Min-Kıyal”, “Toguz-Kayrık”, “İbarat”, “Nasıykat”, “Terme Kambarkon”, “Şingırma”, “Maş Botoy”, “Çaykama”, “Sıngan Bugu”, “Caş Tilek”, “Şattık”, “Kubanıç”, “Parovoz”, “Cürök Tolkuyt” vd. adlı küüler millî komuz çalgı müziğinin altın fonunu oluşturur. Onlar yeni bir şekilde çok sesli işlemede, Kırgız millî çalgı heyetine ve senfonik orkestraya aranje edilerek duyulmaya başlamıştır. Kırgızistan’ın meşhur komuzcu-bestecilerinin güzel icra geleneklerini yaşatan çağdaş komuzcular B.Kulboldiyev, M.Kozubekova, B.Madazimov, S.Toktakunov vd. birçok ozanı saymak mümkündür. Diğer çalgıları çalan müzisyenlerin isimleri de ünlüdür: Kıl-kıyakçılar-C.Bogaçinov, M.Kürenkeyev, S.Bekmuratov, Datka, Murzaalı, surnayçılar-T.Buçukov, Karaturap, D.Kuttubayev; temir komuzcular; B.Osmonaliyeva, Tolgonay, A.Baybatırov, T.Tınıbekov, çoorcular; Belek, M.Kürenkeyev, A.Karimov vd. Sovyet dönemindeki Kırgız millî çalgı müziğinin en büyük başarısı olarak komuzcu kıl-kıyakçı ve temir komuzcu topluluğunun kurulmasıdır. Kırgız Devlet Filarmonisi Komuzcu Topluluğu (Şef Ç.İsabayev), Temir Komuzcu Topluluğu (Şef. T.Tınıbekov) Kırgız müziğine hizmet ederek adlarını tarihe yazdırmışlardır.

Ekim sonrası devirde Kırgız halk müziği önemli fikir ve sanatsal gelişmelere gebedir. Halk müzisyenleri şekil ve konu alanındaki ve yeni belâgat araçlarının araştırılmasındaki imkanların epey genişletirler. Geleneksel janr temelinde bu veya şu toplumsal olaylara yönelik yeni oyunlar ortaya çıkar. Böylece geleneksel küülerin esasında komuz için şu oyunlar yazılmıştır: “Kolhoz Kambarkanı” (K.Orozov), “Kambarkan Marşı” (A.Ogonbayev), “Çoban Kambarkanı” (B.Osmonov), “Zafer Kambarkanı” (Ç.İmankulov), “Gençlik Kerbezi” (K.Orozov), “Davulcuların Botoyu”, “Piyoner Şingıraması” vd. Halkın folklor yaratıcılığı, müzik kültürünün çok yönlü gelişmesi, halk müzisyenlerinin yaratıcılığını propagandası ve kitlelerin estetik değerlerin yükselmesi sayesinde günden güne gelişme göstermektedir. Kırgız şarkıları ve küüleri radyo, televizyon, sahnelerde sık sık duyulmaya başlamış, Sovyet kamu malına dönüşmüştür. Bu da Sovyet sanatının en ternasyonal birliğinin sonucudur.

SOVYET KIRGIZİSTAN'IN MÜZİK SANATI

Sovyet rejimi Kırgız müzik sanatı tarihinde yeni bir sayfa açar, klasik profesyonel yaratıcılığın yeni şekilleri ve janrları kök salıp yerleşir. Devrimden sonra Kırgızistan'da amatör sanatçı dernekleri, yarı profesyonel tiyatro heyetleri yaygınlık kazanır. Öğretim kurumları, kaza merkez şehirleri ve büyük köylerdeki kulüplerde repertuvarları esasen halk ve devrim şarkılarından, marşlardan ve popüler opera ezgilerinden oluşan korolar, telli ve nefesli halk çalgı orkestraları, küçük çalgı grupları meydana getirilir. 1925'te Pişpek'te pedagoji teknikumu açılır, ona bağlı çeşitli amatör sanatçı dernekler bulunuyordu. Dernekçiler arasında birçok yetenekli gençlerde vardı sonra onlardan Kırgız sanatının önemli icracılar (şarkıcı ve besteci A.Maldıbayev, opera rejisörü A.Kuttubayev, şarkıcı ve aktör A.Botaliyev) vd. çıkacaktır. 1926'da Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinden gelen yetenekli dernekçi, oğlan ve kızların katıldığı millî dram müzik stüdyosu çalışmaya başlar. Stüdyoda pedagog ve yönetmen olarak çalışmak için çeşitli şehirlerden uzmanlar gelir: vokaler N.Elenin, büyük organizasyon işlerini düzenleyen besteci D.Kavalyev, koro şefi D.Matsutsin stüdyonun sanatçı yetiştirmesinde ve yeni millî müzik kültürünün oluşmasında 1928'den itibaren orkestra şefi ve besteci, Karamoldo Orozov adlı Kırgız Millî Enstrümanlar Devlet Orkestrasını kuran P.F.Şubin büyük rol oynar. 1928'de Kırgızistan'a Millî Eğitim Komitesi'nin davetine icabet ederek, 250 Kırgız şarkısı ve müzikal oyunu önce kaydedip ve sonra yayınlayacak olan müzik bilgini ve folklorcu A.Zatayeviç gelir. Koro (tek sesli) ve millî çalgıların ortak çalışmaları ilk olarak ortaya çıkar. Müzik eserlerin müşterek icra edilişi Kırgız

müzik kültürünün gelişmesinde önemli yere sahiptir, çünkü bu, tek sesli solo icrasından çok sesli icraya geçiş devri idi ve halkın müzik hayatını demokratikleştirme ve profesyonelleştirmeye yönelik Sovyet Kırgızistan sanatının gelişmesindeki esas fikirleri benimseyen bu süreci, önemli bir derecede hızlandırır. Müzik yaratıcılığını profesyonelleştirme şekillerinden biri, stüdyocular tarafından koyulan dram eserleri süslemek için halk ezgilerinin basitçe ele alınarak yazılmasıdır. Bu tür çalışmalara, bir koro ve küçük orkestra icrasında K.Cantöşöv'in "Karaçaç", R.Şükürbekov'un "Capalak Catpasov" adlı piyeslerini örnek olarak gösterebiliriz. Genellikle temsillerden sonra müzik gruplarınca konserler verilirdi.

1930'da stüdyo, esasen stüdyo talebelerinin ve amatör sanatçı derneğinin yetenekli iştirakçılarının oluşturduğu Devlet Tiyatrosu şeklini alır. Aynı zamanda Frunze'de Yüksek Müzik Okulu açılır. Tiyatronun resmî daveti üzere çeşili bölgelerden halk arasından gelen yetenekler, komedyen ve şarkıcı Ş.Termeçikov, temir komuzcu ve kukla oynatıcı A.Baybatırov, D.Bölöbalayev, K.Akiyev adlı ozanlar, S.Karalayev ve M.Musulmankulov adlı manasçılar, K.Orozov, M.Kürenkeyev, I.Tumanov adlı komuzcu ve kıyakçılar, A.Ogonbayev, M.Bayetov adlı şarkıcılar vd.bir araya gelir. 1935'te Kırgız sanatı tarihinde ilk defa seçkin halk müzisyenleri M.Kürenkeyev, K.Orozov, M.Musulmankulov Cumhuriyetin fahrî sanatkarı, H.Botaliyev Kırgız SSCB'nin değerli artisti unvanını alırlar. Aynı yılda genç müzisyenler heyeti, M.M.İppolitov-İvanov adlı Moskova Yüksek Müzik Okuluna gönderilir, onların arasında sonra cumhuriyetin önde gelen bestecileri arasında olan A.Amanbayev, A.Tuleyev, M.Abdrayev de bulunmaktadır.

1936'da Kırgız Devlet Tiyatrosu, Müzik Dram Tiyatro olarak yeni şeklini alır; Kırgız Devlet Filarmonisi oluşur, ona bağlı olarak Kırgız millî çalgıların orkestrası, koro, dans topluluğu, komuzcu ve temirkomuzcu heyeti kurulur. İlk Kırgız Müzik gösterisi tertip edilir, onun en yetenekli iştirakçıları yeniden organize edilen filarmoninin artistlerinden oluşur. Onların arasında I.Tumanov, Ş.Şerkulov, C.Şeraliyev, M.Omurkonova adlı komuzcularyer alır. Şimdi SSCB Halk artisti olan Sayra Kiyizbayeva adlı genç kolhoz şarkıcısı, dikkatleri çeker. 30'lu yılların ortalarından itibaren millî müzik sanatı daha başarılı bir şekilde gelişmeye başlar. Bunda Kırgızistan'da çalışmak için gelen Rus müzisyenlerinin üstün gayret ve emekleri vardır: besteciler V.Vlasov, V.Fere, İ.Kapık; yönetici V.Vasilyev; orkestra şefi V.Tselikovski; ressam Ya. Ştofter, baletmayster S.Holtin; koro şefi P.Merkulov, A.Vorontsov; pedagog-vakalist T.Romanova, Z.Krasnovski vd. 30'lu yılların ilk yarısında A.Maldıbayev yeni şarkıları besteler, Kırgızistan için yeni janrları ama haklı olarak millî şarkı klasiğinin haznesine giren marş-şarkıları, vals-şarkıları ("Kırmızı Süvariler", "Bizim Bugünümüz", "Madenciler", "Çiçeklenen Hayat", "Kırmızı Baş Örtüsünde" vb.) yaratır. A.Maldıbayev'in şarkıları yeni gerçekçiliği, vatansever fikirleri ve Sovyet insanların duygularını yansıtır. 30'lu yılların ikinci yarısında halk müziğinin esasında cumhuriyetin birçok bestecisi çeşitli janrdaki eserleri yaratır. (müzik dramlar, operalar, senfoniler, uvertürler, orkestralı piyano (kuyruklu) için konserler, millî çalgıların orkestrası için oyunlar, romanlar, şarkılar, korolor, marşlar vd.).

1937'de müzik dram tiyatrosunda V.Vlasov ve V.Fere'nin (libretto C.Bökönbayev'e ait). "Altın Kız" adlı müzik dramı sahneye konulur. O, Kırgızistan'daki kolektifleştirme konusuna yönelir. Dramı müzik, dans ve konuşma numaraları teşkil eder, onda pek büyük olmayan aryalar, şarkılar korolar ve danslar bulunur. Onların arasında en iyileri Çapar'ın aryası, çetecilerin harp şarkısı, "Selkinçek" adlı oratoryo, Çınara'nın lirik şarkısıdır. Bu sahnelerin müziği folklor ezgilerin akort düzeltme ve orkestra uyarlamasına yönelik yazılmıştır. Ertesi yıl tiyatrodaki V.Vlasov'un, A.Maldıbayev'in ve V.Fere'nin (libretto C.Turusbekova ait) 1916'da Çarlık iktidarına karşı halk ayaklanmasının trajik olaylarını anlatan "Acal Orduna" adlı müzik dramı sahneye konulur. Kırgız müziğinde ilk defa çok sesli koro ve daha gelişmiş senonik epizotlar yer alır. En iyi sahneler: 1. tabloda halk korusu, 3. tabloda "Vatanla Vedalaşma" adlı koro, "Ulu Lenin'i Halk Över" adlı son koro, Zulayka'nın "Beni Nasıl Satabildiniz" adlı ağıt-şarkısı, İskender'in "Rezalet Çarmıhının Yanında" adlı aryasıdır. Senfonik uvertür, açık büyük sahneler, vokal topluluklarının, aryaların, dansların kullanılışı işte bunların hepsi "Acal Orduna"yı bir opera eserine yaklaştırır. Cumhuriyetin kültür hayatında önemli olaya dönüşen bu müzik dramının sahnelenmesi, millî müzik tiyatro tarihinde önemli bir adımdır.

"Ayçürök" adlı (V.Vlasov, V.Fere, H.Maldıbayev) yurtsever lirik-epik operanın sahnelendiği gün 12 Nisan 1939 Millî Operanın (libretto C.Tusubekov, C.Bökönbayev ve K.Malikov'a ait) doğum günü sayılır. Ayçürök'te korolar, topluluklar, aryalar, resitatifler ve danslar opera şekil, ölçüsünün seviyesine kadar yükselir. Operanın müziği, gerçek senfonik bir yansımasıdır. Büyük senfonik uvertür, geniş ölçüde zengin sahneler, kahramanların partileri derin bir şekilde ferdileştirilmiş, koroyla beraber kadın ve erkek dansları sahneleştirilmiştir. Besteciler halk ezgilerini iktibas etmeden kaçınmamışlar, bununla beraber kendileri de birçok orijinal müzik yaratmışlardır.

Süjenin ilginç oluşu, folklor malzemenin ustalıklarının parlaklığı - işte bunların hepsi "Ayçürök"ü Kırgız opera sanatındaki en iyi eserler arasına koymaktadır. 26 Mayıs 1939'da Moskova'da SSCB Büyük Tiyatro merkezinde bu operanın gösterimi ile Kırgız sanatının on günü açılır. On günde "Altın Kız" ve "Acal Orduna" müzik dramları beğeniyle izlenir. On günün konserlerinde bir de Dungan vokal-çalgı topluluğu ve Oş Müzik Dram Tiyatrosu iştirak eder. SSCB Yüksek Şûra Prenzidyumunun 7 Haziran 1939 kararı ile Kırgız Devlet Müzik Dram Tiyatrosu Lenin Nişanını; Kırgız Devlet Filarmonisi Emek Kızıl Bayrak Nişanını; A.Maldıbayev SSCB Halk Artisti unvanını alır. 1940'ta V.Vlasov'un ve V.Fere'nin (libretto K.Eşmambetov'a ait) "Anar" adlı ilk millî balenin ilk temsili yapılır. Bu, dans şeklindeki lirik-dram poemidir. Librettonun güzel, ezgili müziği, dramaturjik düzgün oluşu baleye uzun bir ömür sağlar. Balenin dans sanatını oluşturmak için temel olarak eski halk oyunları, ayinleri oluşturmaktadır. Bale uzun çalışmalar sonunda sahnelenir. Yazarlar "Karagözlü", "Erkin-Too", "Leylihan" adlı halk ezgilerini kullanırlar. Bazı bestecilerin ("Yiğitlerin Dans" vd.) büyük sanatsal kazançları olarak sayılır.

Büyük Anayurt Harbi yıllarında cumhuriyetin müzisyenlerinin önünde -bütün Sovyet halkının önünde olduğu gibi- Alman işgalcileri çabuk darmadağın etmek için elden gelen mücadeleyi bütün çıplaklığıyla gösterme sorunu duruyordu. Savaşın ilk günlerinde besteciler, insanları düşmanlara karşı acımasız mücadeleye çağıran yurtsever heyecanla “Biz Galip Geleceğiz”, “Kumanda Ver”, A.Terleyev’in “Ulu Marş”, C.Şeraliyev’in “Cepheden Mektup”, A.Ogonbayev’in “Panfilov Hakkında Şarkı” adlı şarkıları ve koroları vd. ardardına müzik ve sanat dünyasında yerini bulur. 1942’de V.Vlasov’un A.Maldıbayev’in ve V.Fere’nin “Vatanseverler” adlı savaş konusunu ele alan operasının ilk temsili yapılır. 1943’te A.Maldıbayev, A.Tuleyev, M.Abdrayev ve A.Amanbayev’in “Kim Kantti?” (Kim Nasıl Davrandı?) adlı ilk müzikal komedisi sahneye konulur. Savaş yıllarındaki müziğin göze çarpan olayı, Kırgız kalkının tarih sayfalarının ve şimdiki hayatının yansıdığı “Kırgızistan” adlı V.Fere’nin 4 bölümlü senfonisidir. Hemen hemen bütün konu malzemesi gerçek halk ezgilerine (“Esimde”, “Sozulma”, “Uraan”, “Manas” vd.) dayanmaktadır. Sovyet halkının faşist Almanya’ya karşı zaferine A.Maldıbayev’in “Kırgız Piyoneleri Marşı”, C.Şeraliyev’in “Yenen Halk”, M.Abdrayev’in “Dinle, Dünya”, A.Amanbayev’in ‘Merasim Şarkısı’ adlı şarkıları ithaf edilir. Savaş yıllarında Kırgızistan’daki profesyonel sanatın gelişmesine Frunze’deki Sovyet bestecileri ve müzisyenleri N.Myaskovski, Yu. Şaporin, Y.Zako, N.Rahlinin, A.Sveşnikov, V.Zaharov, N.Kazmin bir de SSCB Devlet Sendoni Orkestrası’nın, M.E.Pyatnitskiy adlı Rus Devlet Korosu, Odessa Tiyatrosu ve diğer müzik gruplarının faaliyetlerinin etkisi çoktur.

1942’de Frunze’de ve 1944’te Taşkent’te eserlerin çoğunluğunun savaş, savaşçıların erliği ve kahramanlığı, cephe gerisindeki Sovyet insanların fedakârâne emeklerini konu edinen Orta Asya Cumhuriyetlerinin müzikle dolu on günü geçer. Savaşın ilk günlerinden itibaren artistler ve müzisyenler, askeri birliklere, hastanelere, kur’a noktalarına yardım göstermeye başlarlar. Kırgız sanat ustaları Kalinin, Beyaz Rusya, Leningrad, Ukrayna cephelerinin savaşçılarına moral veren 7 konser grubu kurarlar.

1940’lı - 50’lik yıllarda “Traviata”, “Karmen”, “Maça Kızı” adlı operalar, “Raymonda”, “Bahçesaray “Fıskıyeli Havuz”, “Kuğu Gölü”, “Kırmızı Haşhaş’ adlı baleler vd. tiyatro oyunları sahneye konulur. Bu zamana kadar da cumhuriyetin sanatçı grupları Rusya’dan gelen genç millî kadrolar ve yüksek ihtisas sahibi uzmanlarla tamamlanır. Onların arasında orkestra şefi A.Cumahmatov, besteci M.Abdrayev, koro şefi S.Yusupov, ressam A.Aretyev, orkestra şefi R.Mironoviç, besteciler S.Rijauzov, S.Germanov, vd.sanatçı ve müzisyenler yer almaktadır.

1950’li - 60’lı yıllarda beste çalışmaları yoğunluk kazanır. V.Vlasov, A.Maldıbayev, V.Fere’nin “Isık-Köl’ün Kıyılarında”, “Toktogul”, A.Amanbayev’in ve S.Germanov’un “Aydar ve Ayşa”, M.Abdrayev’in “Genç Yürekler”, S.Ryauzov’un “Beyaz Doğan”, L.Knipper’in “Murat” adlı operaları, V.Vlasov’un ve V.Fere’nin “Ala-Too Baharı” adlı balesi sahnelenir. Bunlar arasında

fikir ve sanat içeriği bakımından en önemlisi V.Vlasov'un, H.Maldıbayev'in ve V.Fere'nin (libretto C.Bökönbayev'e, K.Malikov'a ait) "Toktogul" adlı operasıdır. Bu, aynı konuda yazılan operanın 3. varyantıdır. "Toktogul" önce temsilcisinin Toktogul olduğu halk ve sömürücülerin arasındaki amansız savaşı göz önüne seren sosyal dram operasıdır. Operanın müziği açık bir şekilde millî, ozanın janrları (örneğin ayıtış) ve Toktogul'un kendisinin şarkıları gerektiği gibi kullanılmıştır. Bale janrındaki önemli olay olarak yeni varyantlı M.Rauhverger'in "Çolpon" (libretto O.Sarbaşiv'e ve L.Kramarevski'ye ait) adlı masal balesinin sahnelenmesi sayılır. Bu bale millî müzik ve dans sanatının gelişmesinde büyük rol oynar. Bale folklorun esasında, halk şarkılarının ve çalgı oyunlarının ezgisizi yeniden tonlanarak yazılır. SSCB Halk artisti Bübüsara Beyşenaliyeva'nın (Ayday) iştirak ettiği, Moskova ve Leningrad'da gösterilen "Çolpon" adlı bale; Kırgız müzik ve dans sanatını bütün Sovyetler Birliğine duyurur.

Cuhuriyette senfonik müzik gelişmeye devam eder; V.Vlasov'un "Ozan Lenin Hakkında Söylüyor" ve "Toktogul", A.Tuleyev'in "Kahramanlık Poemi", A.Almanbayev'in "Dans Süiti", S.Medetov'un "Bayram Üvertürü" adlı senfonik poemleri, M.Rauhverger'in "Ala-Too" adlı senfonik tablosu, T.Ermatov'un N1 poemini burada saymak mümkündür. Bunların arasında A.Tuleyev'in "Kahramanlık Poemi" adlı poemi, kahramanlık konusunun genelleştirilerek senfonik poem janrına uyaralanmış bbir örneğidir. V.Vlasov'un "Toktogul" adlı senfonik poemi Kırgız ve Rus millî ezgilerine dayanan müzik kompozisyonun örnekli bestelemesidir. Kırgız vokal - senfonik müziği büyük bir gelişme kazanır. Eğer 40'lı yıllarda sadece birkaç kantat yazıldıysa (A.Tuleyev'in "Kırgızistan"ı V.Vlasov'un, A.Maldıbayev'in, V.Fere'nin "Mutluluk"u vd.) 50'li yıllarda ise bu janrda 15 eser meydana gelir: V.Vlasov, A.Maldıbayev ve V.Fere'nin "Merhaba, Moskova", H.Amanbayev'in "Parti Kasidesi", M.Abdrayev'in "Parti Bizim Bahtımızdır", A.Tuleyev'in "Dinle, Dünya", S.Medetov'un ve V.Şebalin'in "Partiye Şan Olsun", T.Ermatov'un "Lenin Yolu" adlı kantatları vd. Kantatların hemen hemen hepsinde vatanseverlik, arkadaşlık, barış, parti, Lenin, Vatan, ana cumhuriyet konuları işlenmiştir. Şekil bakımından Kırgız kantatları tek, üç ve dört kısımlıdır. Dört kısımlı kantatların arasından T.Ermatov'un "Lenin Yolu" kantatı canlı ve anlatım gücü ile kendine gösterir. Besteci onda folklorlardan ezgileri kullanmaz, ama açık millî vasıftaki müziği yazar. İlk ve 4. kısmın konularında Kırgız müziği için yenilikler marş özellikleri, inkılap heyecanını yaşatır. A.Maldıbayev'in ("Benim Cumhuriyetim", "Arkadaşlar, Şarkı Söyleyelim"), H.Tuleyev'in ("Parti", "Dünya, İlerle"), A.Amanbayev'in ("Ulu Lenin", "Vatan Şarkısı") şarkıları ve koroları herkes tarafından tanınır ve sevilir. A.Tuleyev, S.Medetov, V.Vlasov ve S.Germanov'un ilk çalgı kuvartetleri, S.Medetov'un (kuyruklu) piyano için rapsodileri gün yüzüne çıkar. Millî müziğin gerçek gelişmesinin açık gösterisi Kırgızistanlı sanatçıların Moskova'da (1958) büyük bir başarıyla temsilleri ve konserlerini icra ettikleri, "Kırgızistan Sanat ve Edebiyatının On günü"nde olmuştur. On gün, Moskovalıların ve başkent misafirlerinin gönlünü fetheden Kırgız şarkıcıların orijinal millî müziği ve profesyonelce sahnelenen V.Vlasov, A.Maldıbayev' ve V.Fere'nin "Toktogul" adlı operasıyla açılır. Bir de Opera ve Bale Tiyatrosu, Moskovalılara M.Rauhverger'in "Çolpon" ve V.Vlasov'un, V.Fere'nin "Anar" adlı balelerini sahneler.

60'lı yıllarda Kırgız profesyonel müziğinin gelişmesi daha bir basamak yukarı çıkar. Tiyatroda V.Vlasov, A.Maldıbayev ve V.Fere'nin "Manas" (yeni varyantı), M.Rauh vergerin "Camilya", S.Germanova'nın "Ana Kalbi", M.Abdrayev'in "Olcobay ve Kışımcan" adlı operaları, A.Amanbayev'in "Boydoktor" (Bekârlar) adlı müzikal komedisi, K.Moldobasanov'un ve G.Okunev'in "Kuyruçuk", V.Vlasov'un "Asel" adlı baleleri sahneye konulur. "Manas" operası repertuvara Kırgız opera klasiğinin en iyi eserlerinden biri olarak repertuvara girer. O.Moskova, Leningrad seyircilerinin büyük takdir ve beğenisini kazanır. "Manas" operası için besteciler V.Vlasov, A.Maldıboayev, V.Fere, yönetici A.Kuttubayev Kırgız SSCB.Satılğanov adlı Devlet ödülünü alırlar. Kırgız müzik tiyatrosunun gelişim sürecinde SSCB Büyük Tiyatrosunda oynanan V.Vlasov'un "Asel" adlı balesinin ayrı bir yeri vardır. 1967'de Ulu Ekim Devriminin 50 yılını kutlayan Sovyetler Birliği yarışmasında en iyi müzikal temsil olarak Birincilik Ödülü kazanır. A.Tuleyev "N1" ve "Atay" adlı senfonileri yaratır. 4 kısımlı 1. senfoni halk müziği ile yakın temas eden, müzik tiplerinin, konuların canlı ve orijinalliği ile farklılık gösterir. Millî folklorun iktibasın, ton yönünden cismlendirilmesi senfoni konularının motif ve varyasyon işlerini kolaylaştırır. A.Tuleyev'in senfonisi, dünya klasik senfoni geleneklerini şahsî yaratıcılıkla kullanmasıyla ortaya çıkan senfoninin türünün en iyi örneği olarak millî senfoninin gelişmesinde önemli rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir. M.Abdrayev'in Sovyetler Birliği kahramanı D.Şopokov'un hatırası olarak yazdığı "Susamır'da" poemi ve "Bekbekey" tablosu, A.Canıbekov'un N1 senfonisi ve orkestralı (kuyruklu) piyano konseri, K.Moldobasanov'un "Gençlik", "Emek Dansı" adlı senfonik dansları, T.Ermatov'un N2 poemi millî özellikleriyle farklılık gösterir. D.Şostakoviç, Kırgızistan hakkında izlenimi "Kırgız ve Rus Halk Konuları Üzerine Üvertür"ünde ifade eder. 60'lı yılların vokal-senfoni janrdaki önemli eserlerinin arasında A.Maldıbayev ve V.Fere'nin "Lenin, Sen Bize Özgürlüğü ve Mutluluğu Verdin", "Ulu Kırk Yıl" adlı eserlerini A.Maldıbayev ve M.Abdrayev'in "Yüz Yıl Beraber" adlı poem-baladını, "İki Nişan Sahibi Kırgızistan" adlı kantatını "Kırgızın Oğlu" adlı ortoryosunu, M.Abdrayev'in "Ulu Arkadaşlık Övgüsü" ve "Toktogul'un Vatanında" adlı kantatını, K.Moldobasanov'un "Geliş, Kırgızistan" adlı kantatını, N.Davlesov'un "Selkinçek" adlı vokal-dans, sahnesini vd. bu alandaki en eşkin eserler olduğunu burada önemle vurgulamak gerekir. A.Maldıbayev, M.Abdrayev, K.Moldobasanov ve N.Dalesov'un şarkıları ve romansları kitlelerce beğenilip ün kazanır. K.Orozov adlı Kırgız Millî Çalgılar Devlet Orkestrasının repertuarı yeni çalışmalarla tamamlanır: V.Fere'nin "Murataliana" süiti, S.Ryauzov'un "Kambarkan", B.Feferman'ın "Mırza-Kerbez", "Erkesarı" piyesleri vd. A.Cumahmatov tarafından yapılan "İbarat", "Maş Botoy", "Min Kıyal" adlı klasik halk komuz küülerinin bu orkestraya aranje edilişi sanat severler tarafından ilgi ve beğeniyle izlenmiştir.

70'li yıllarda Kırgız opera ve bale tiyatrosunda N.Davlesov'un "Dikkat Et, Gelin" adlı müzikli komedisi, K.Moldobasanov'un "Saman Yolu" adlı bale-oratoryosu, Ç.Nurımov'un "Ölümsüzlük" adlı balesi (Sovyetler Birliği kahramanı Ç.Tuleberdiyev'in hatırası olarak), M.Abdrayev'in "Fırtına Öncesi (Olmak Üzere)" adlı operası sahneye konulur. O yıllar içerisinde millî müzik tiyatrosunun gelişimi büyük bir ivme kazanır. N.Davlesov "Parti Devrimizin Alula, Onuru ve Vicdanıdır" adlı kantatı ve çocuk şarkıları serisi için Kırgız SSCB Devlet ödülünü, K.Moldobasanov baletmayster U.Sarbağışev, balerinler A.Tokonbayeva ve R.Çokoyeva, "Saman Yolu" için, SSCB Devlet ödülünü alırlar. Besteciler N.Davlesov ve K.Moldobasanov "Dikkat Et, Gelin" ve "Saman Yolu" adlı eserlerinde folklor ezgilerini kullanmazlar, ama çağdaş müzik-sahne sanatının taleplerini

yerini getiren, özellik bakımından açık millî ve fikir-sanat içeriği bakımından önemli eserleri ortaya çıkarmışlardır. Her biri kendilerine göre Kırgızistan bestecilerinin sanatçı kazançlarını anlatır, genelleştirir ve millî müzik tiyatrosunun gelişmesi için yeni imkan ve fırsatlar verir, yolları açar.

Kırgız besteciler senfoni ve vokal-senfoni janrlarında son derece üretkendirler; E.Cumabayev'in epik senfonisi, S.Osmonov'un "Ak Mör" senfonisi, T.Cukeyev-Pudovkin hatırası olarak T.Çalapinov'un senfonisi, C.Maldıbayev'in senfonisi, M.Abdrayev'in "Emek Mutluluğu", "İlyas'ın Hikayesi" senfonik poemi (bunlar için M.Abdrayev Kırgız SSCB Devlet ödülünü alır), H.Canıbekov'un "Benim Kırgızistan'ım" dram poemi, B. Gluhov'un "Erkeklik" senfonik poemi, K.Moldobosanov'un senfonik orkestra için "Efsane", "Manas'ın Endanında" piyesleri, M.Burştin'in "Viktor Mara'nın Hatırası Olarak" bale-senfoni rapsodi-baladı yaratılır. Kantatlar yazılır: M.Abdrayev'in "Lenin'in 100 Yılı", Ala-Too'dan Alkış", N.Davlesov'un "Gençlik", "Parti Devrimizin Akli, Onuru ve Vicdanıdır", K.Moldobasanov'un "Kırgızistan Şöhret Kazan", "Frunze'ye 100 yıl", V.Vlasov'un "Gülsarat" oratoryosu vd. Daha önceleri cumhuriyette yüksek profesyonel icra okulu bulunmamasından dolayı gelişmeyen konser janrı alanında bu dönemde bir ilerleme görünür. M.Burştin'in, A.Murzabayev'in orkestralı (kuyruklu) torte piyano için eserleri, B.Feferman'ın, S.Osmonov'un orkestralı keman konserleri, K.Moldobosanov'un orkestralı obua konserleri, K.Moldobasanov'un orkestralı obua konserleri, M.Abdrayev'in, S.Osmonov'un orkestralı ses konserleri, S.Osmonov'un orkestralı çello konser rapsodileri ortaya çıkar. Kırgız besteciler bir de oda-çalgı janrında faal bir şekilde çalışırlar. Bu, M.Burştin'in, S.Algocoyev'in (kuyruklu) piyano sanatları, A.Murzabayev'in, S.Osmonov'un, E.Cumabayev'in keman sanatları, B.Gluhov'un, A.Murzabayev'in, S.Algocoyev'in telli çalgılar dördlüsüdür. 1966'dan itibaren Kırgızistan'da her yılda bir defa SSCB'nin başlıca artistlerinin ve müzik gruplarının iştirak ettiği "Ala-Too Bakarı" adlı Sovyetler Birliği sanat festivali düzenlenmeye başlar. 1965'te Radyo ve Televizyon Yayını Komitesi'ne bağlı senfoni orkestrası kurulur.

MÜZİK EĞİTİMİ

60'lı yıllarda müzik eğitime büyük bir önem verilmeye başlar. Bölgelerde ve şehirlerde çocuk müzik okullarının sayısı yükselir. (1979/80'de 104'idi). Frunze'de M.Abdrayev adında orta dereceli özel müzik yatılı okulu ve Oş'ta müzik yüksek okulu açılır. Akşam ve açık öğretim

bölümlerinin çalışmaya başladığı başkentteki Kırgız müzik ve dans sanatı yüksek okulunun öğrenci kaydı artar. Frunze, Oş, Prjevalski'deki pedagoji üniversitelerinin müzik bölümleri ve Frunze, Tokmak'ta açılan müzik pedagoji yüksek okulları, müzik ve şarkı öğretmenlerinin kadrolarını hazırlar. Kırgızistan'dan gönderilen öğrenciler Moskova, Leningrad, Taşkent Müzik Üniversitelerinde ve SSCB'nin diğer şehirlerinde öğrenim görürler. Bunların hepsi 1967'de Frunze'de açılan Bübüsara Beyşemaliyeva adında Devlet Sanat Enstitüsü'nün temelini oluşturmada etkin rol oynar. 1976'da Prjevalski'de müzik yüksek okulu, 1980'de Frunze'de dans sanatı yüksek okulu açılır.

MÜZİK BİLİMİ VE NOTA BASMA

Kırgız müzik sanatı Ekim sonrası devirden itibaren araştırılmaya başlar Kırgız halk müziğini ilk defa ünlü müzik bilgini-folklorcu A.Zatayeviç araştırıp derlemeye başlar, kayıtlarının esasında "250 tane Kırgız Çalgı Oyunu ve Şarkısı" adlı (Moskova, 1934) not kitabını giriş makalesiyle ve her esere yorum getirerek yayımlar. Girişte şarkıların ve oyunların makam-tonlu ve metroritmik yapılarını, şekillerini yapılışını gözlemek ve tahlil etmek sonucunda yazarın getirdiği önemli bilimsel ve teorik durumlar mevcuttur. Yorumlarında eserlerin janr üslûbundaki, tarihî, konu, fonksiyon vb. özellikleri belirtilmiştir. A.Zatayeviç'in kaydettiği Kırgız halk müzisyenlerinin ve şarkıcılarının sanatça üslubu ve icrai tavrı bütün yönleriyle anlatılır. H.Zatayeviç'in kayıtları, bilimsel tayinleri ve yorumları, profesyonel besteciliğin zengin bir kaynağı ve Kırgız müziğini araştırmak için değerli bir malzemedir. Kırgız müzik biliminin (folklorculuk dahil) gelişmesinde Kırgız müziğine dair birçok çalışma yayınlayan V.Vinogradov büyük bir katkıda bulunur. H.Zatayeviç'in hayattayken tamamlamadan bıraktığı son Kırgız halk müziği kayıtları üzerinde V.Vinogradov çalışır ve redaksiyon yapar. Onları daha önceden yayınlanmış kayıtlara birleştirip bazı yorumlarını ilave ederek "Kırgız Çalgı Oyunları ve Şarkıları" (1971) adıyla neşreder. V.Vinogradov'un temel çalışmalarında Kırgız müzik folklorunun teori ve tarih soruları genişçe aydınlatılır, cumhuriyetteki müzik hayatının sonraki evreleri ve özellikleri anlatılır. Kırgızistan'da müzik biliminin gelişmesine Kırgızistan müzik kültürüne ve V.Belyaev ve M.Rauh Verger'in araştırmalarına dair, Yu.Kareva'nın, besteciler A.Maldıbayev, M.Abdrayev, A.Tuleyev hakkında V.Yankovski'nin, Kırgız halk müzik çalgıları, komuzculuk sanatı, millî operalar hakkında B.Alaguşov'un çalışmalarının Kırgız müzik tarihinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

[1] Душалиев К., Алагушов Б., Киргизская советская социалистическая республика анци
клопе

Д
ия, Фрунзе, 1982,
395-404

с.